

4.

SJÁLFSTÆÐI ÍSLANDS BYGGIST Á VINFENGI VIÐ
 AÐRAR ÞJÓÐIR.

Herra forseti.

Mál það sem hér er til umræðu, samningurinn við Bandaríkin hefur þegar verið rætt svo mikið í blöðum og á mannfundum, að óþarft er að rekja það ítarlega, enda er þess ekki kostur á þeim fáu mínútum sem ég hefi til umræða. Ég mun þó einkum vegna hlustenda utan Reykjavíkur, leitast við að rekja höfuðdrætti þess í sem stystu máli.

Söguleg tildrög málsins eru þessi: Í hverndarsamningnum frá 1941 segir:

"Bandaríkin skuldbinda sig til þess að hverfa burt af Íslandi með allan herafila sinn á landi, í lofti og sjó, undir höndum og núverandi ófrið er lokið".

Um skilning þessa ákvæðis hefir verið og er ágreiningur milli Íslands og Bandaríkja. Halda Bandaríkin því fram, að ófriðnum sé enn ekki lokið í þeim skilningi, sem átt sé við ísamningnum. Þeim sé því enn eigi skylt að hverfa burt með herafila sinn, enda þótt þau að sjálfsögðu muni í einu og öllu

standa við skuldbindingar sínar samkvæmt samningnum. Af Íslands hálfu hefir aldrei verið á þann skilning fallist.

Hinn 1. október 1945, fóru Bandaríkin fram á að Íslendingar leigðu þeim til langs tíma þrjá tilgreinda staði, Hvalfjörð, Skerjafjörð og Keflavíkurflugvöllinn, til þess að hafa þar herstöðvar. Þessu neitaði stjórn Íslands og lá nú málið í þagnargildi um skeið.

Þegar beiðni Íslands um upptöku í bandalag sameinuðu þjóðanna var rædd á Alþingi í júlí-mánuði síðastliðnum, var dvöl Bandaríkjahersins á Íslandi gerð að umræðuefni. Gaf ég þá yfirlýsingu um að ég myndi tafarlaust hefja viðræður við stjórn Bandaríkjanna um fullnægingu og niðurfellingu hverndarsamningsins frá 1941.

Þegar þessar umræður hófust í júlílok stóðu sakir þannig:

- 1) Íslendingar höfðu neitað beiðni Bandaríkjanna um herstöðvar á Íslandi.
- 2) Leyfar af her Bandaríkjanna dvöldu enn hér á landi.
- 3) Bandaríkin töldu sér þessa hersetu heimila samkvæmt hverndarsamningnum frá 1941.
- 4) Bandaríkin vildu ekki kveða upp úr um hve lengi þau hefðu í hyggju að hagnýta sér þessa meintu heimild sína.

Viðræður þessar stóðu yfir í nærri 2 mánuði. Niðurstaðan felst í sanningsfrumvarpi því er hér liggur fyrir.

Aðalatriðin eru:

- 1) Bandaríkin falla frá óskum um herstöðvar á Íslandi.
- 2) Herverndarsamningurinn frá 1941 fellur úr gildi.
- 3) Bandaríkin skuldbinda sig til þess að hafa flutt allan her sinn burt af Íslandi innan 6 mánaða frá því hinn nýji samningur gengur í gildi.

Bandaríkin afhenda Íslendingum tafarlaust Keflavíkurlflugvöllin til fullrar eignar og umráða.

Ég skal ekki fjölyrða um það, sem hér hefur á unnist. En ekki kæmi mér á óvænt, að síðar yrði það talið með tor-skildustu fyrirbrigði sögunnar, hversu nokkrir af forystumönnum Íslendinga brugðust við, þegar tókst að tryggja brottflutning hvers einasta hermanna af landinu og endurheimt alls landsins í hendur Íslendinga.

Hið eina sem Bandaríkin öðlast með samningi þessum er tímabundin og takmörkuð afnot af Keflavíkurlflugvöllinum.

Það eru þessi væntanlegu afnot af flugvöllinum sem deilan stendur um, og gildir því að menn geri sér fyllilega ljóst hvað í þeim felst.

Til þess að menn sjái þetta mál í réttu ljósi minni ég á að með sáttmála þeim sem gerður var í Postdam sumarið 1945 milli Bretlands, Bandaríkjana, Sovjetríkjanna og Frakklands, skuldbundu þessir aðilar sig til þess að hafa á hendi herstjórn í Dýzkalandi að loknum ófriðnum. Samkvæmt þessari skuldbindingu hafa allar þessar þjóðir, sem kunnugt er, her

í Þýzkalandi.

Strax og samningaumleitanir þær, er leitt hafa til þess frumvarps, er hér er til umræðu, hófust, tilkynntu Bandaríkin stjórn Íslands, að þau teldu sér nauðsynlegt að fá viss afnot af Keflavíkurflugveilium í því skyni að auðvelda þeim herstjórn í Þýzkalandi. Þessari beiðni Bandaríkjanna, sem meðal annars var rökstudd með því að þessi afnot tryggðu líf og öryggi þeirra er flugleiðis fara yfir Atlantshafið, gat stjórn Íslands alls ekki svarað á þá leið, að líf og öryggi þegna Bandaríkjanna væri Íslandi óviðkomandi mál. Og því síður kom til mála að taka slíkri málaleitan með þvermóðsku, sem Íslendingar gátu jafnframt fengið uppfylltar sínar óskir, um brottflutning hersins úr landi, og afhendingu Keflavíkurflugvallarans. Hitt kom að sjálfsögðu til athugunar, með hverjum hætti hentast þætti að fullnægja þörf Bandaríkjanna. Var þá m.a. til athugunar úrlausn eigi ósvipuð þeirri sem Framsóknarflokkurinn nú hefir stungið upp á. Var þó frá því ráði horfið af ýmsum ástæðum, meðal annars vegna þess, að hún var eigi talin tryggja rétt Íslands betur en sú leið, sem frumvarpið leggur til. Verður vikið nánar að því síðar.

Dá vil ég minna á, að enn þann dag í dag, eru flestir sammála um að stórhættulegt sé að gera Reykjavíkurflugvöllinn að aðalflugvelli Íslands. Og allir eru á einu máli um hitt, að enn sem komið er skorti Íslendinga bæði menn og fé til að reka Keflavíkurflugvöllinn. Þetta verða menn að hafa í huga þegar rætt er um frumvarp það, er hér liggur fyrir.

Skal ég þá víkja aftur að sanningsfrumvarpinu.

Þau friðindi Bandaríkjunum til handa, sem talin eru máli skipta, felast í 4. gr. sanningsins eins og hann verður samkvæmt tillögu hæstvirktrar utanríkismálanefndar. Með henni er Bandaríkjunum veittur réttur til að athafna sig á Keflavíkurflugvellingum, en hvergi annarsstaðar á landinu. Réttur þessi er skýr og tvímælalaust takmarkaður við þá þörf til umferðaréttinda, sem skapast af herstjórnarskyldu Bandaríkjanna í Þýzkalandi. Mannfjöldi sá sem þeim heimilast að hafa á vellingum fer ekki eftir því sem Bandaríkin sjálf kynnu að telja þörfina heldur eftir því hvað nauðsyðlegt er til þess að bandaríkin geti innt af hendi nefndar herstjórnarskyldur. Rísi ágreiningur út af því verður honum skotið til gerðardómsins í Haag, eða þess dómstóls sem sker úr deilum sameinuðu þjóðanna. Mennirnir sem á vellingum dvelja verða að hafa dvalar- og atvinnuleyfi frá íslenskum stjórnarvöldum. Íslendingar hafa þannig eigi aðeins aðstöðu til þess að fylgjast nákvæmlega með þeim mannfjölda sem á hverjum tíma dvelur á vellingum, heldur hafa þeir vald til að neita um dvalarleyfi, ef þeim þykir eitthvað grunsamlegt við fjölda þessara manna. Sjálf hafa Bandaríkin lýst því yfir að þau telji að hægt eigi að vera að komast af með 600 manns í þessu skyni. Menn þessir lúta í einu og öllu sömu lögum sem Íslendingar. Þetta leiðir beint, ótvírætt og óhjákvæmilega af því, að herinn afhendir Íslandi Keflavíkurflugvöllinn. Frá þeirri stundu gilda að sjálfsögðu íslensk lög í einu og öllu jafnt á Keflavíkurflugvellingum sem annars staðar á Íslandi. Og hin íslensku lög ná alveg jafnt til þeirra erlendu manna sem sætlunin er að íslensk stjórnarvöld veiti þar dvalarleyfi, sem til þeirra Íslendinga er þar munu dvelja. Frá þessu er það eina afvik, að þessir menn njóta vissra skattfriðinda. Hafa þau ákvæði lítilli gagnrini sætt, enda aðeins óverulegur hluti þeirra fjárhagsfriðinda sem samningurinn færir Íslendingum.

Með þessu tel ég vera fullkomlega tryggilega um hnútana þúið, varðandi þann mannafla sem Bandaríkin fá heimild til að hafa á flugvællinum, jafnt um sjálfan fjöldann sem um allan athafnarétt þessara manna.

Hið sama gildir að því er áhrærir alla starfsemi Bandaríkjaanna á flugvællinum. Hún miðast við það, sem nauðsynlegt er til þess að þeir fái fullnægt þeirri skuldbindingu sem þeir hafa tekist á hendur gagnvart Bretum, Sovjetríkjunum, Frakklandi, og raunar öllum hinum sameinuðu þjóðum, um herstjórn í Þýzkalandi. Við þessar skyldur og ekkert nema þessar skyldur, er sá réttur og allur sá réttur er þeir með samningnum öðlast, bundinn.

Það hefir frá öndverðu verið tilgangurinn, að flugvöllurinn yrði að öðru leyti kvaðlaus eign Íslendinga, sem og hitt að Íslendingar hefðu úrslitayfirráð hvað rekstur og umráð flugvallarins snertir. Tel ég að allt þetta hafi verið tryggt með því sanningsfrumvarpi er ég lagði fyrir Alþingi. Aðrir hafa talið það orka tvímælis. Hæstvirt unánríkismála-nefnd hefir nú borið fram hreytingartillögu, sem tekur af allan vafa í þessum efnum. Er það lagt til að eftir 4. gr. (áður 5. gr.) komi ný grein svohljóðandi:

"Hvorki ákvæðin í næstu grein á undan né nein önnur fyrir-mæli þessa sannings raska fullveldisrétti né úrslitayfirráðum Íyðveidísins Ísländvarðandi umráð og rekstur vallarans og mannvirkjagerð eða athafnir þar".

Skýrara er ekki auðið að kveða á um þetta. Íslendingar hafa öll umráð flugvallarans. Þeir ráða eigi aðeins rekstri

hansheldur nær fullveldisréttur óg úrslita yfirráð einnig til mannvirkjageðar á flugvellinum og yfirleutt til allra athafna Bandaríkjanna þar.

Fleiri slíkar breytingartillögur hefir nefndin borið fram, til þess að mæta óskum þeirra, er vilja semja við Bandaríkin, en þótti orðlag sanningsfrumvarpsins of tvírætt. Er ég þeim að sjálfsögðu öllum meðmæltur.

Í sanningsfrumvarpinu er aðeins eitt atriði, sem ég er ekki fyllilega ánægður með, en það er uppsagnarákvæðið. Að sönnu hefir það þann ómetanlega kost, að í stað þess, að eins og nú sakir standa er ágreiningur um hvenær Bandaríkjunum sé skylt að hverfa með her sinn burt af Íslandi, skuldbinda þau sig með samningi þessum til að hafa flutt allan herinn innan 180 daga burtu. Jafnframt er ákveðið að við hinn nýja samning geti Íslendingar einhliða losnað eftir 6 1/2 ár, ef þeir óska. Það verður eigi með réttu véfengt, að þetta er mikill ávinningur. Samt sem áður, hélt ég fast á, að hægt væri að segja samningnum upp með mjög stuttum fyrirvara, helst aðeins fárra mánaða. Um það náðist þó því miður ekki samkomulag. Færðu Bandaríkin aðallega tvennskonar rök fyrir sínu máli. Í fyrsta lagi héldu þau því fram, að nauðsýlegt væri að leggja fram um 30 milljónir króna til þess að flugvöllurinn yrði samilegur, en talsvert meira ef vel ætti að vera. Slík fjárframlög væru ekki eðlileg, ef hægt væri að segja samningnum upp tafarlaust þegar Bandaríkin væru búin að gera við flugvöllinn. En auk þess og jafnvel aðallega var það haft á oddinum, að Bandaríkin teldu sér ekki fært að afsala sér þeim rétti, er þeir samkvæmt samningnum frá 1941 teldu sig hafa til herdvalar hér á landi, nema því aðeins að þeir tryggðu sér jafnframt þau minnstu afnot Keflavíkurflugvallarins, sem þeir teldu sér nauðsynleg til þess að standa við fyrrnefndar skuldbindingar til herstjórnar

á Þýzkalandi. Byggðu Bandaríkin á þessum rökum kröfur um að gildistími hins nýja samkomulags miðaðist við herstjórnartímann. Á þetta var að hálfu íslenskra stjórnarvalda þverneitað að fallast, og náðist loks samkomulag um þau 6 1/2 ár sem frumvarpið greinir.

Þá vil ég geta þess að ég er mótfallinn tillögum Framsóknarmanna á þingskjali nor. 39, bæði vegna þess að mér, sem þeim, er ljóst að þær leiða ekki til samkomulags við Bandaríkin, sem og vegna hins, að ég tel að það form, sem þar er valið sé mjög óviðfelldið. Framsóknarmann ætlast til að Íslendingar reki flugvöllin sjálfir að nafninu til. En allt sem til þess reksturs þarf, þ.e.a.s. menn og fé, fái þeir hjá Bandaríkjunum. Það kann að veram að við fyrstu sýn líti þetta eitthvað betur út. Í reyndinni verður það verra.

Þá hefi ég heldur ekki séð mér fært að fallast á framkomnar óskir um að mál þetta verði lagt undir sérstakan dóm þjóðarinnar með almennri þjóðaratkvæðagreiðslu. Þer margt til, en það helst, að það fær með engu móti staðist, að með þessum samningi sé á nokkurn hátt um réttindaafsal að ræða af hálfu Íslendinga. Þvert á móti er nú landið að nýju fengið Íslendingum í hendur. Þjóðaratkvæðagreiðsla er því ástæðulaus.

Vísa ég að öðru leyti til ummæla í nefndaráliti hæstvirts meirihluta utanríkismálanefndar um þetta atriði.

Ég verð þá að stytta mál mitt. Aðrir munu ræða hér ýmsar hliðar þess og m.a. sanna hvílik fásinna er, að samningur þessi veiti Bandaríkjunum herstöðvarréttindi eða brjóti í bág við fullveldi Íslands. Þó vil ég ekki láta því ómótmælt,

að með þessum samningi hafi Íslendingar skipað sér í fylkingu í togstæðitunni milli austurs og vesturs, eins og þetta er orðað. Ef Ísland hefði af frjásam vilja samþykkt tillögur þær er Bandaríkin báru fram hinn 1. október 1945 og með því veitt Bandaríkjunum rétt til herstöðva á Íslandi, þá hefði ef til vill mátt til sanns vegar færa, að Ísland hefði þar með kastað teningunum: með vestri ^{og} gegn austri. Ísland gerði þetta ekki.

Alveg að sama skapi tel ég að ef Ísland neitaði Bandaríkjunum um þann umferðarrétt, sem þau, og þau ein, þurfa hér á landi, en austrið þarf og hefir tryggt sér annarsstaðar, þá hefðu Íslendingar gæst berir að beinum fjandskap við Bandaríkin. Af því hefði hlotið að leiða að Íslendingar yrðu taldir hafa skipað sér í andstöðu gegn Bandaríkjunum og þá væntanlega líka gegn Bretlandi, samkvæmt boðsendingu stjórnar Bretlands. Með því hefðu Íslendingar þá brotið af sér tvo voldugustu vinina, nágrannana að vestan og sustan. Ég veit að þetta vakir ekki fyrir Íslendingum, og heldur ekki hitt, sem sennilega yrði afleiðingin, að Ísland sætti hvergi skjól nema hjá austrinu, Allir vitibornir menn játa, að á öllu veltur fyrir Íslendinga að vera í vinfengi við sem allra flestar þjóðir og þá ekki síst hinar voldugustu.

Ég hef kosið að þerja þeim stutta tíma, er ég hefi til umráða til þess að skýra málið, en leitt hjá mér árásir og fáheyrðar svívirðingar andstæðinga málsins í garð okkar, er að sanningsfrumvarpinu stöndum. Sagan mun hrekja þær árásir. Þess verður ekki langt að biða að víman renni af mönnum. Þá mun það koma í ljós, að vel hefir tekist að leysa mikið vandamál, er herinn er fluttur úrlandi, Íslendingar fengið að nýju full yfirráð lands síns, en brýn þörf vinnuþjóðar þannig leyst, að Íslendingar hafi af fullan sóma.

Við, sem að þessu máli stöndum, sýndum það með undirtekt okkar, undir herstöðvaróskir Bandaríkjanna, að okkur skorti ekki manndóm til að gæta réttar Íslands, þótt við voldugan aðila væri að etja.

Hitt játa ég, að mig brestur bæði vilja og þrek til að gerast ber því sem ég tel beinan fjandskap við Bandaríkin. Ég tel að sjálfstæði Íslands sé undir því komið að við höldum vinfengi við aðrar þjóðir. Það tekst aldrei án þess að við aleggjum okkar skerf til alþjóðasamstarfs ogvverðum við þeim óskum annara þjóða, sem auðið er okkur að meinfangalausum. Með því einu móti getum við líka vænst þess að viðslítum ekki vináttuböndin, þótt við svörum þeim synjandi, þegar til þess er mælst, sem ekki samræmist frelsi landins og fullveldi þess.

Ég vil svo aðeinsuáð lokum segja þjóðinni frá því, að daglega hafa mér borist skilaboð og tilmæli hvaðanæfa. Hér er þess enginn kostur að rekja þær óskir. Tel ég mér þó skylt að skýra frá því að í gærkvöldi gekk nefnd ~~mann~~ á fund minn og færði mér áskorun frá útifundi Reykvíkinga um að láta ganga þjóðaratkvæðagreiðslu um málið. Gegn þeirri ósk hafa hins vegar langflestir lagst er til mín hafa snúið sér. Skal ég úr þeim margmenna hópa aðeins nefna þann er síðastur kom, einmitt þegar ég var að ganga hingað niður í Alþingishúsið.

Mér var þá afhent svohljóðandi skjal:

"Vér undirritaðir, skipverjar á e.s. "Súðin", lýsum okkur samþykka meiri hluta sanningsuppkasti því sem nú liggur fyrir Alþingi, um réttindi Bandaríkjanna til notkunar Keflavíkurflugvallarins. Vér teljum að þjóðaratkvæðis þurfi ekki að leita um þennan samning, því hann feli ekki í sér neina réttinfaskerðingu, heldur óumdeilanlegan rétt Íslendinga

yfir landinu. Vér lítum svo á, að rakalaus tortryggni í garð vinveittrar þjóðar sé ekki sæmandi. Í trú á góðvilja og réttlætið milli þessara þjóða, skorum vér sjómenn á Alþingi og ríkisstjórn að samþykkja þennan samning án tillits til sundrungaflanna sem nú ber svo mikið á í þjóðlífi voru.

Um borð í e.s. "Súðin" 4. október".

Þessu skjali fylgdi bref frá þjóðkunnum manni, sem lengi hefir verið þekktur meðal þeirra er fast standa á rétti Íslendinga. Þar segir m.a.:

"Það er mér mikil ánægja að tjá yður, herra forsætisráðherra að undir þetta skjal hafa ritað nafn sitt allir skipverjar skipsins. Vér vonum að það geti orðið til einhvers gagns fyrir framgang þessa máls, er það fjallar um. Er það álit mitt að sjómenn yfirleitt séu svipaðs sinnis í máli þessu".

Af þessu og óteljandi mörgu öðru svipaðs eðlis, höfum við, sem að málinu stöndum, fulla ástæðu til að ætla að við höfum þjóðarviljan að baki okkar.

Ræða á Alþingi 5. október 1946 við umræður um Keflavíkursamninginn.

(Mbl. 6. október 1946).